

С (КАЛМ.)
С 997
35068

Сол-Белгил Хаср

ЦАГИН ДИК

Сон-Белгил Хаср

ЩАГИН ДИК

ШҮЛІ ҮД

болн

ПОЭМС

Хальмг дегтр һарһач

Элст * 1961

ЗАН БОДЦ МАЗН БААТР

(Тууль утхта поэм)

Мазна тууж элвг,
Маңһс, олн бөлгтә.
Күңкл, түүкән келг,
Күлцж соңсх кергтә...
Өлзәт нойна бүлд
Өлгәлх көвүн төрхш.
Үрдүд цуһарн күүкд,—
Үэх зовлңд орхш.
Яман адус такад,
Ясвр кегүләд ядна.
Аһан нойн сакад,
Алң болж цодна.
Генткәр, зөвүр баата,
Герләр, харңһу гииж.
Арван сар саата,
Аһнь көл жииж.
Күзүн тасрма гилтә,
Күн дандма толһата,
Көврдгәри сарам алд,
Көвүн үрн төрж.
Өлзәтин көвүн ик толһат
Өдрин дуусн кевтнә,

Кевтж-кевтчкэд босна,
Кевэрни хээсиг өргнэ.
Далһа хээсн бозиг
Дандан барад ууна.
Бортх девл үмснэ,
Боз хотар өснэ.
Өдр-сөөһөр өснэ,
Өндр-утдан сунна.
Өлзэтин Мазн нертэ,
Өнр баатр болна.
Хамута хоңһр дааһар
Хавта арнзлан кенэ,
Саадгин сумн селмтэ,
Сансан харвдг мергн.
Өлзэтин ик толһат
Өдр ирвэс туурна.
Мазн баатран угтад,
Магтал харчуд дурдна:
«Буурин зогдр сахлта — гилэ,
Зан бодн Мазн баатр.
Бухин шил күзүтэ — билэ,
Зан бодн Мазн баатр.
Боднгин соя шүдтэ — гилэ,
Зан бодн Мазн баатр.
Бүргүд хурц нүдтэ — билэ.
Зан бодн Мазн баатр».
Өлзэт нойн өнгрсн,
Өнчрэд көвүнь үлднэ.
Омгта тохмас сөнгрсн
Очр авһдан шүтнэ.
Өлзэтин үрн «ик толһат»
Өсэд-босад йовна.

Герэн эргсн төлөд
Генен нер авна.
Ах нойн-авһдан
Ач темдгэн үзүлхш.
Асхн-өрүни кемдэн
Алд немдгэн медүлхш...
Мазрха ачан Очр
Маһдлц угаһар күләнә.
Маңһс болх учр
Маңһдур ирмәр хэләнә.
Мазн болхо кемд
Маңһсд саадг дутна.
Терүгән кех мод
Теегәрн хээж кеднә.
Ик толһата көвүн
Ижл көвэд күрнә.
Уснд цокгдж йовсн
Утулң салд ирнә.
Мешүлж йовх бурлакудас
Менд сурн бәәнә.
Чирж йовх моддас
Чиирг батиг хәәнә.
Бөкдән көлс чиихсн,
Бөдүндән тевр шихисн,
Утдан хөрн алд
Удн модн таасгдна.
— Эн модан өгнт?
Эңкр ахнр,— гинә.—
Ажрһ аду сурнт?
Авсан автн,— болна.
Мужг-мухла орсмуд
Мулжг көвүг мөшкнә.

Бурлак йовх улсмуд
Буру хандж бүгшнә.
Буурл орс өвгн
Бурлакан ахлдг болна.
Өсхәрә даң йовһн,
Өвкә көвүнд келнә:
«Адуһан туухар шамд,
Адутаһан, кукн, медүл.
Йовһндан тахшсн манд
Йоста өврүл үзүл»...
Көдә теегән темцәд,
Көвүн адуһан некнә.
Көвә талан эңцәд,
Көлстә мухлас гекнә.
Адуһан авад иртхә,
Агтан тохад тататха.
Тер мод даах
Тергн хама бәәх!
Адһад гүүсн көвүн
Адучд күрәд ирнә.
Ардан Ижл зан,
Ажрһ аду сурна.
— Авһасн сур — гиж,
Адуч келн бәәнә. —
«Эргү бөк» — болж,
Элк хатн инәнә.
Авһдан көвүн күрнә,
Ажрһ аду сурна.
— Адуһар яһначи? — гиж,
Ачасн авһ сурж.
— Нанд кергтә модн
Налһр Ижлд йовна.

Тегш тиим удн
Теегт угани үнн!
Тер модна үнд
Тедн аду сурна.
Ажрһ адун-зөөр,
Адунас модн — деер!..
Ачни тигж келнэ,
Авһ учринь таньна.
«Хэрни!» — гиж босна,
Хэрү сааж байсна.
Тер модн берк,
Телэтэ селм болхм.
Ачинь бас эрк,
Ажрһ адун хээрэмб?

II.

Ажрһ аду тууһад,
Ачан дахулад харна.
Ардк Ижлд бууһад,
Ахлач бурлакла харһна.
Адуг бурлак үзэд,
Адһам толһаһан өргнэ.
Киртэ картузан авад,
Кирслж һурв мөргнэ.
— Адун манд керго,
Автн тааста модан.
Бийд йилһэл уга,
Бичэ түртн харадан.
Модн мана бишлм,
Москун арсмч кувцинлм.
Түмн моднас ода,
Түүг угалхн уга...

Өвгн игж тосад,
Өрчдэн альхан делнэ.
Байн орс седклд
Бахтж авһ келнэ:
— Белн эмэлтэ мөрэр
Белг өгнэв танд.
Эврэ бийэр зовхар,
Эн мөрэр чиртн...
Олн бурлак демнэд,
Одак модиг салһна.
Энд-тендэсни демнэд
Эрг деер һарһна.
Мазн модиг шүүрэд,
Маңһс ээмдэн ачна.
Шуург кевтэ үүрэд,
Шурд авад һарна.
Тигэд Мазн гертэн
Тер модан кевлнэ.
Нег үзүринь чавчад,
Нэрхн керчм һарһна.
Керчмд арһмж өмскнэ,
Керж архлхм болна.
Маңһс модиг боһчахм,
Матигж тер бөгчихм.
Тавн арһмжар архлна,
Тэвн залуһар татулна.
Наадк үзүрэс Мазн,
Налхаж, сун-татна.
Тавн архлан тасрна,
Татачнр алс тусна.
Хулас гихш модн,
Хуучн кевтэн удн.

Нэрн яси хавсдинь
Нээтхэд хамрарн харһна.
Эгчнь Мазниг дахад,
Этүдэр соньмсж хэлэнэ.
Зүрхн-зөргинь медхэр
Зүсэн хувлж ирнэ.
Нооста нудрм үзүлэд,
Нойн Мазниг чочахмн.
Һазр цумлж һарһад,
Һартк махнась сурхмн.
Шүдэн шигшлж суутлнь,
Шуд нудрм үзгднэ.
«Мазн-баатр,— гинэ,—
Махнаси өгич» — болна.
— Нооста нудрм чамд бээтхэ,
Нойн Мазна бийднь уга!..
Ховдг нудрмд тигж келэд,
Хоосн тевшэр деерэсь бүркнэ.
Игэд нерэрн туурад,
Итклтэ зэңг һархла,
Идтэ Хармин орнд
Иштг маһсиг соцсна.
Эн жил Иштг
Эгц арви долата.
Арви нээм орхмн,
Алдр Мазниг дархмн.
Көгүл көөлһөр хазн,
Көвүн өшөтнд хорлхар,
Үвл эклхиг Мазн
Үүл-хүүвэр күлэнэ.
Көөгтэд үвл ирнэ,
Көшэд Ижл көрнэ.

Мөрн цөргэр Мазн
Мөсн деегэр һатлна.
Ижл ивтлэд һарчкад,
Иштг баатринд өөрдчкэд,
Күлгәсн Мазн бууна,
Күүндә кеж сууна...
Ик һосн деерәс
Ишкә өөмс өмснә.
Йоста жөөлн кәлтә
Йовһар һарад гүүнә.
Иштг баатрин үүднд
Ирэд Мазн тулна.
Тогтн тусж шинжлэд,
Тодрха үздг болна:
Киитн гер дотран
Киилгән тәэлэд бәрчкән,
Маңнадк кәлсән арчсн
Маңһс түүмһж сууна.
Сүрдәд уга Мазн
Сүүр-әврәснь чочна.
Хәрү доран эргн,
Хооран цухрхар седнә.
— Мазн, һаза йовнчи?
Манад ор,— гинә.
— Э-э, йовнав,— болад,
Эргәд герт орна.
— Ямр кергтә ирләч,
Яһад шинжлж йовнач?
Мазн хәрүднь келнә:
Һазр хучсн агтичн
Һанцар көөхәр ирләв,
Аштнь Өрәсә амрашго,

Аля чамла тецнэв.
Иштг цухлдхиш үүнд,
Игж келн бээнэ.
«Назрин өр көндрсиг
наза, асхар сонслав.
Мазн баатр аашсиг
Маһд угаһар медлэв.
Хальмг Мазн ишкхлэ,
Хар һазр чичрнэ.
Удлго ирх гиж,
Унтлго күлэлэв» — гинэ.
Арвн долата Иштгиг
Алм кемнь амрхн.
Арвн нээм наслхларн,
Аштан Мазниг хорахмн...

IV.

Хойр баатр нүүрцэд,
Хоорндан илэр күүнднэ.
Даргго ирх учрта
Дарнхиг хойрулн меднэ.
Болв залу елдн,
Болд эдл ээлдн.
Ашнь үкл болхас,
Аюл учрхас сүрдхмб?!.
«Залу бийлэ эдлч,
Зөрсэн күцэд мөрл.
Неклдж чамла өрцхшив,
Нег жилдэн теслцнэв.
Хөөтн, эдү кемлэ,
Хэрү чамас көөнэв.

Хэрүцж бичэ неклд,
Хэрнь тер» — болна...
— «Менд амулң үлд,
Малычн көөһэд һарнав.
Эрүн седкличн тевчэд,
Эмичн аврад хэрнөв».
Мазн тигж келэд,
Малынь көөһэд һарна.
Алвтдан менд ирэд,
Алдр нерни туурна.
«Марлин чикн адута — болна,
Зан бодң Мазн баатр!
Маш хоңһр күлгтэ гинэ,
Зан бодң Мазн баатр!
Ботхна толһа һанзан татна,
Зан бодң Мазн баатр.
Бодин чимгн сурулан зууна,
Зан бодң Мазн баатр».
Нэр-жирһл икднэ,
Нег жил өңгрнэ.
Арвн нээмтэ Иштг
Ардк Ижлүр ирнэ.
Ода тавдан һарч,
Омгта нерэн зүүж.
Маңһдин Иштг зөрж,
Мазниг дархар ирж.
Марлин чикн адуһини,
Мал, туһл күртлни
Хармин баатр көөнэ,
Харм темцэд һарна.
Келсн үгдән гидг,
Керчсн моднла эдлцдг.

Ардасни Мазн некхиш,
Аюрхан саналдад бээнэ...
Агт дундан бухсн,
Агсг хоңһр үзгднэ.
Өргндөн төөлг ногтта,
Өмэрэн булалдад йовна.
Аарглад дегц урхадна,
Агсг хоңһриг бэрнэ.
Эзн бодң Иштгтэн
Элчирнь көтлэд ирнэ.
Иштг баатр санна:
«Ичрин му нерн,
Йовһар залуг хайлһн,—
Йосн бишэр дажрлһн.
Хээртэ хоңһриг көтлэд,
Хөрү Иштг эргнэ.
Маңһс насндан ицэд,
Мазнд күлгинь күргнэ.
«Арһта эр болхла,
Агтан некэд ирич.
Атаһан авхар бээхлэ,
Армин шүрү сөрич.
Арһ уга болхла,
Аһини хормад орич!»
Иштг тигж келэд,
Ишкрн дуулад һарна...
Арднь Мазн ухална:
«Арвн нээмтэ Иштг,
Аш-тавдан һарч,
Армд авгдшго болж.
Мел чидлэр эс болхнь
Мергн-уханас бүтхмн»

Хоңһран көлглед мөрлнэ,
Хаалһдан йовн ухална.
Хоңһр арнзлан хувлэд,
Хамута дааһ кенэ.
Бортх девлтэ эврэн
Бооца көвүн болна.
Хурц бүргүд нүдэрн
Худрһасни харвж ширтнэ.
Залин герл хэлэцэрн
Захини сулдхиг гетнэ.
Хоолин товчан тээлсиг
Холас дүүлэд үзнэ:
Көвчтэ саадгин сумн
Кө-уйгиг ивтэлхмн.
Өмэрэн хоңһрарн хатрна,
Өнр Мазндан тохрна.
Өвдгэсн саадган заагн,
Өөдөн делэд орна.

V.

Уурлад уга Иштг
Уул сүрдэж дурдна.
Маңһд күчтэг иткг
Мазнд үнэртэн хордна.
«Үүлнь болсн Мазн
Үклэн хээһэд аашна.
Арвн нээмтэ болчклав,
Атани маңһсд тохрчклав.
Ода Мазниг дарчкад,
«Оватин» орад тотхнав.

Тав деерэн һарчкад,
Тәмк нерж татнав».
Игж өктмәр келәд,
Иштг үлдән суһлва.
Күнд хар үлдиг
Күдр һарарн сеглвә.
Заһһргта оһтр үлдәс
Залин келн падрна.
Хоолин товчнь тәәлэтә,
Хорлх орм секәтә.
Игәд довтлж йовад,
Иштг дотран санна:
«Тенг, хальмг турнта,
Теңгрәс кенән күләнә?»
Генткн, күнд толһаһан
Гедргән хайн хәләнә.
Цар мөөрсни угзрна,
Цавгта захиг телнә.
Хәрү толһаһан буулһатл,
Хурдн сумн тусна.
Күзүг керчәд оркна,
Күнд толһа тасрна.
Толһа уга көврдг
Тоормла хутхлдж довтлна.
Һартк оһтр үлдни
Һалар асж цаклна.
Мазн бун киисәд,
Мөрнә омру ташрлна.
Догшн тачалта көврдг
Довтлж ирәд чавчна:
Эмәлини хойра кенә,
Эрәстни тохмиг тәәрнә.

Болд делтр ивтлэд,
Болм дөрү орна!..
Омгарн хурдлулж һарад,
«Оватин» орад бууна.
Тэмк һанздан нерчкэд,
Толһаһан Иштг угална.
Бөк күүнэ үкл
Бөдүн күзүтә маңһс!
Үүг билгд буулһсн
Үгим чиңж соңс!
Бахлурцань үлдән шаав,
Батар ишәсни атхва.
Элк түргүл Иштг
Эмнг цогцарн көшвә...
Марлин чикн адуһан,
Мал көөсн улстаһинь —
Маштг нуур дүүгэд,
Мазн хэрү дуудна.
Тер дууг соңсн
Теегин элвг дагжна.
Уурта догшн дун
Уулин көндэд хадна.
Арслң түүнәс сүрднә,
Аюһин цөсн хайрна.
Бусд деермчнр мөргэд,
Буруһан Мазнас сурна.
Баатр Иштгиг дарад,
Бахта нерни туурна.
Мана харчуд хурад,
Магталин дууһан дурдна:
Маңһда Иштгиг диилдг — билә
Зан бодң Мазн баатр!

Маңйс нерэри туурдг билэ
Зан бодн Мазн баатр!»
Маңһдин Иштг баатриг,
Мазн дарсна тускиг
Халмһа келвртэн чимж,
Хальмг туулян келж.

(Тууль утхта поэм)

Н А Р Г

Шүлгүд

	Халх.
Парть-эмн зүрхн	3
Ик назрин зүрхн	5
Ленин эмд	7
Герлтэ нарн	8
Ильич эмд-менд	10
Туужин ишкдл	12
Дуунасн-сөөнин Ленинд	14
Өндр нарн	16
Асхрсн айста дууд	17
Энкр Ижлм	19
Хөөч депутат	21
Сананас хурдн	23
Амулн мөнд жирһнэв	25
Төөмр шүлгүд	27
Хальмг теегт	29

Номһн холин эрг деер	31
Дагестан	. 34
Дуучин кец	. 36
Нарна хань	. 38
Өвк баатр	39
Нарта өдрэр .	40
Хальмгм, бичэ даңд	42
Дурни туск шүлгүд	43
Ижлин усн	44
Чолуна урн	46
Балһсн деер	48
Күүкдин бригад	49
Дур күслһн	51
Заагин хулсн	. 53
Дуул, теегм	55
Босн тег	56
Цаһан амн	. 57
Өвгнэ дун	58
Өнр уласн дораһар	59
Сээхлэ	61
Күүкн баатр	62
Балта эрэтэ аньчур	. 66
Төрскии хавр	. 69

Эврэ Өрөсэни төлө 72

Мөңк наст 75

Поэмс

Зан бодн Мазн баатр . 78

Санан . 95

Тежг

Ямрхг серк . 125

Тууль

Бор богшурһа 127

СЯН-БЕЛГИН
СБОРНИК СТИХОВ И ПОЭМ

Редакторы *Э. М. Кектеев* и *Т. Ш. Кичиков*.
Художник *Н. Д. Будников*.
Художественный редактор *А. Г. Балакаев*.
Техн. редактор *П. П. Ференец*.
Корректор *Б. Манджиева*.

Калмыцкое книжное издательство, 1961 г.

Сдано в набор 4.II-61 г. Подписано в печать 5.VI-61 г. Авт. л. 4,2 Учетн.-изд. 4,4. печ. л. 5,1. Бумага 70×92¹/₃₂. Бум. л. 2,187. Тираж 1 000 экз. Заказ № 1253. Цена 22 коп. КО1153.

Краевая тип. г. Ставрополь н/К., ул. Артема, 18.